

E G Y H Á Z T Ö R T É N E T

Megelőző számunkban hírt adtunk már arról, hogy június 7-8-án a REMM szervezésében hitvallás és árusítás címmel konferenciát tartottak a volt ÁEH épületében, az esemény záróakkordjaként pedig a kommunista egyházüldözés áldozataira emlékező, mementóul szolgáló táblát helyeztek el a mai FIDESZ-székház falán. A konferencia résztvevői nyilatkozatot juttattak el az országgyűléshez a volt rendszer kollaboránsaiként tevékenykedett egyháziakra vonatkozó adatkezelés kérdésében. Az alábbiakban közreadott dolgozat a konferencia széles körű elismerést kiváltott előadása volt.

IFJ. FABINY TIBOR

Ordass Lajos életpéldájának etikai konzekvenciái a magyar evangélikus egyházban

A keresztény ember számára egy példa van, ez pedig a Krisztus. Ahogyan ő engedelmeskedett az Atya akaratának, ahogyan betöltötte a törvényt, a hívő kereszténynek ugyanúgy kell Krisztus példáját, typos-át (1 Tim 1,16) betöltenie.

A Krisztus engedelmes követőit tanúknak nevezik. Amikor az egyház népe, külső erőknek, vagy benső lelki lanyhulás, elerőtlenedés, hűtlenség következtében letért a számára kijelölt útról, akkor Isten mindig támasztott tanúkat, prófétákat, akik Krisztus példáját úgy töltötték be, hogy nyomás és fenyegetés ellenére is, az igazság rendületlenül ekötelezettjei maradtak. Flacius, a méltatlanul elfeledett reformátor szavai: testii veritatis, az igazság tanú. A tanú-t, mint tudjuk a görögben martíusz-nek mondják, s azt a tanút, aki az ügyéért állhatatosan ragaszkodik, mártírnak hívják. A mártírok vére olyan mag, mint Terentius is írja, amelyből egyszer az egyház szabadsága kisarjad. Aki a példát betölti, maga is példává válik. Véleményem szerint az evangélikus egyház számára ilyen példa, tanú, vagy mag Ordass Lajos. Dehát kisarjad-e ebből a magból az egyház szabadsága? A következőkben arra kell rámutatnom, hogy ez sajnálatosan miért is nem történhetett meg mind ez ideig, sőt, miért is áll fenn az a tragikus veszély, hogy az egyház eljártssza – hacsak már el nem játszotta – annak a lehetőségét, hogy felismerje Ordass Lajos példájának a mához szóló üzenetét.

*

Ordass Lajos 1945-től haláláig, 1978-ig volt a Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) püspöke. Püspöki tiszttét azonban összesen öt évig gyakorolhatta csak, két felvonásban: 1945-1948 között és 1956-1958

között. Az 1958-as második eltávolítása után Ordass Lajos püspök személye három évtizeden keresztül a hivatalos egyházvezetők számára neuralgikus pont, a vezetettek, a hazai félmilliónyi lutheránus közösség életében pedig tabu-téma volt. Nemzedékem jobbára csak hallomásból, vagy legfeljebb szüleinek szemlesütött pillantásából ismerhette.

A mintegy három évtizedes elhallgatás, kényszerhallgatás után, majdnem egy évtizeddel halála után, sokunk meglepetésére Ordass Lajos azonban utoljára újra „megszólt”. 1985-ben és 1987-ben Bécsben megjelentek az *Önéletrajzi írások*. 1988-ban már alkalmankint szabad volt kiejteni Ordass nevét is. Még a fordulat előtt, 1989 márciusában megalakult az *Ordass Lajos Baráti Kör* (OLBK), amelynek szervezője, s azóta is töretlen erővel tevékenykedő titkára, id. *Kenedh György*, Ordass Lajos közeli munkatársa, akit 1950-ben *Keken András* lelkésszel együtt internáltak, majd 1961-ben ismét elmozdítottak lelkészi állásából. 1989-től jelenik meg a Kör negyedévi folyóirata, a *Keresztény Igazság*, ami az egyházvezetéstől független kritikai és teológiai lap. Célja – a Kör alapszabálya értelmében – többek között Ordass Lajos mély evangéliumi hitének, az egyházzal és a magyar nemzettel kapcsolatos iránymutató szolgálatának ébrentartása, s az egyháznak az evangéliumból fakadó megújulása.

Az OLBK azonban a MEE-től független szervezet, mert vezetői úgy vélik, hogy az evangélikus egyház még nem érett meg Ordass Lajos szellemi örökségének átvételére. Bár a tabuk 1989-re természetesen a hivatalos egyházban is megszűntek, Ordass Lajos nevét már nemcsak szabad kimondani, hanem divatosabb is vált emlegetni; a hivatalos egyháznak azonban – a többszöri próbálkozás ellenére – sem sikerült mind a mai napig – magáévá tennie Ordass szellemi-etikai örökségét. Miben is láthatjuk ennek az okait?

1. Az 1987-ben hatalomra került egyházvezetést átmenetinek kell tekintenünk. Nagy kérdés, hogy ez az egyházvezetés egy régi korszak végét, vagy egy új korszak kezdetét jelenti. Az egyházvezetés természetesen az új korszak kezdeteként szeretné feltüntetni önmagát, s azok, akik vitatják a legitimitásukat, úgy vélik, hogy velük, az átmeneti periódussal csak lezárul a régi korszak. Személyüktől függetlenül kétségtelen, hogy 1987-ben, tehát „túl korán” kerültek hatalomra. Az átmenetiség szelleme az egyházvezetés elvi megnyilatkozásaiban és gyakorlatában egyaránt megnyilvánul. *Frenkl Róbert* országos felügyelő a június 18-án összeülő zsinattal kapcsolatban nyilatkozta április 22-én, hogy a lényeg az, hogy „hogyan lehetne az egyházi élet kontinuitását és a múltat végérvényesen lezáró cezúrát egyidejűleg biztosítani”. A gyakorlatban ez még többször is úgy nyilvánult meg, hogy hivatalos ceremóniák között egy alkalommal koszorúzták meg Ordass Lajos és *Káldy Zoltán* sírját. Ordass is, Káldy is, cezúra is, kontinuitás is.

2. Ezzel az is-is magatartással magyarázható az a botrányos tény, hogy Ordass Lajos egyházi rehabilitálása – a közhiedelemmel ellentétben! – mind a mai napig nem történt meg. Pedig Kulcsár Kálmán igazságügyminiszter 1990. április 23-án kelt levelében a kormány nevében *D. Ordass Lajos* német ünnepélyesen megkövetve, s a következőt nyilatkozta:

„A rendelkezésre álló adatok és iratok alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az *Evangélikus Egyház* illetékes testületének 1958-ban tett intézkedései, amelyek végső soron *D. Ordass Lajos*nak a püspöki székből történt elmozdítását eredményezték, az akkori kormányzati szervek politikai megfontolásokon alapuló nyomására születtek, amelyekhez felhasználták a hatályos jogszabályokat is.”

Erre a döntésre a MEE mind a mai napig hivatalosan nem reagált, illetve a döntésből nem vont le azt a konzekvenciát, hogy Ordass Lajos másodszori elmozdítása törvénytelen volt. Az *Evangélikus Élet* 1990. június 2-i számában olvasható, hogy a rehabilitációs eljárásokat 1991. május 31-ig be kell fejezni. Ordass második elmozdítását tudomásom szerint semmilyen rehabilitáció sem mondta törvénytelennek. Ezt feltehetően azért vonakodott kimondani, mert ezzel *Káldy Zoltán* püspökségét törvénytelennek kellene nyilvánítani. Vajon miért is nem lehet kimondani, hogy *Káldy Zoltán* csak *de facto* és nem *de jure* püspöke volt az evangélikus egyháznak 1958 és 1987 között? Valószínűleg azért, mert *Káldy Zoltán* a *Lutheránus Világszövetség* elnökévé választották 1984-ben a Világszövetség Budapesten tartott nagygyűlése alakalmából, s most talán a nemzetközi szervezet felé lenne kínos, ha kiderülne, hogy nem egy *de jure* is hivatalban volt püspököt választott meg e tisztre.

A hivatalos egyháznak többszöri próbálkozás ellenére sem sikerült Ordass Lajos eszményeit saját egyházpolitikai céljaira felhasználni, pedig ezt a maga módján taktikai okokból többször is megkísérelte. Gondolok itt például *Frenkl Róbert* javaslatára, misze-

rint az evangélikus teológiai akadémiát Ordass nevére kellene elkeresztelni, vagy arra, hogy amikor tudomást szereztek az OLBK megalakulásáról, sietve mégis kiadtak egy már régóta fektetett Ordass-könyvet, s olyanok kezdtek Ordassról dicshimnuszokat írni, akik korábban ellene nyilatkoztak, vagy tudatosan elhallgatták őt. Valóban megjelent egy új hang a hivatalos egyházi sajtóban is, *de blünbánat nélkül*. Ahhoz viszont nem kell túlságosan éles szemmel rendelkezni, hogy bárki is rájöjjön, hogy mindez csak köpönyegforgatás és nem pedig hiteles változás. A hivatalos egyházi sajtó többször is megpróbált „versenyt futni” az OLBK lapjával, például a dokumentumok közlése terén. Ilyen versenyek, vagy az egyes gesztusok célja elsősorban az volt, hogy elérjék az OLBK szerepét. Azonban Ordass Lajosnak az ilyen taktikai célokra való felhasználása nem járt sikerrel, nem is sikerülhetett, hiszen az OLBK radikálisabb ága jelentette mindig is a nemkívánatos ellenzékiiséget. S mivel ez a kísérletezés az OLBK ellenállásán megtörtött, ezek után egyre inkább erősödni kezdett egy *nivelláló tendencia*: nemcsak Ordass volt immár jelentős, hanem ott volt *Túróczy Zoltán* vagy *Szabó József* is. Erre egy ideológiát, koncepciót is gyártott *Veöreös Imre*, aki *A harmadik egyházi út* című könyvében (Bp., 1990) az 1948-1950 között publikált írásainak egy részét jelentette meg újra, egy elő- és utószóval, annak a – véleményem szerinti – hamis koncepciónak az illusztrálására, hogy Ordass „jobboldali” és *Dezséry László* „baloldali” egyházi útja között húzódott meg a teológiailag indokolt „harmadik” út, az ébredési, evangélizációs beállítottságú egyházvezetők útja. Természetesen ennek a relativizáló, nivelláló koncepciónak tapsolt az egyházvezetés, s a hivatalos sajtó, ahol a korábbi Ordass-recenziók mellett egyre inkább kezdenek megjelenni a képet „finomító”, s Ordass szerepét „helyre tevő” megnyilatkozások. *Szépfalusi István* interjújának, *Szebek Imre* budavári megnyilatkozásainak és *Veöreös Imre* koncepciójának tarthatatlanságát a Keresztény Igazság ez évi 9. számában hosszasan tárgyalják a szerkesztőbizottság tagjai. Az önigazolási kísérletek, vagy a fanyar akadémikuskodások lehetetlenné tették a katarzist. A MEE életében nem volt 1989. június 16-a.

3. Mint 1948-ban, úgy ma is él az a hamis nézet, miszerint Ordass volt az „*evangélikus Mindszenty*”, s talán sokaknak ma is érdeke, hogy úgy tűnjék, mintha az Ordass-pártiság politikai restaurációt jelentene. Bármennyire is közös sors jutott azonban Ordassnak és *Mindszentynek*, bármennyire is közösek is voltak vonásaik a következetességben és kitartásban, utalnunk kell arra, hogy *Mindszenty* mint egyházfő *politikusként is tekintette magát*. Ordass Lajostól viszont semmi sem állt távolabb, mint az, hogy az egyházi politikai tényezőként gondolkodjon. Luthernek a két birodalomról szóló tanítása mindig is ellenezte a teológia és a politikum összemosását. Lutheron kívül Ordass Lajosra erőteljesen hatott a norvég püspöknek, *Eivind Berggrav*nak a német megszállókkal szembeni, egyházvédő, hitvalló harca. Ordass *Berggrav* személyes jóbarátja volt. *Berggrav* a következő tanácsot adta Ordassnak 1947-es skandináviai útja alkalmával:

„[...] én az egyház küzdelmét kezdeti fogva úgy vezettem, hogy a legnagyobb rosszakaratul se lehessen rám fogni politikai szándékot. Hitvallási irataink és a Szentírás alapján egészen tiszta vonalú egyházvédelmi harcot folytattunk. Nem vádoltunk politizálással. Viszont az egész nemzet teljes megértéssel kísérte az egyház védelmi harcát. Ha küzdenetek kell az egyház lelki szabadságáért, arra vigyázz, testvérem, hogy ne keveredjék bele politikai szempont.” (In: TERRAY LÁSZLÓ: *Nem tehetett mást*. Bp., OLBK, 1990. p. 69.)

Ezt a taácsot Ordass nemcsak megfogadta, hanem hitvalló magatartásának, példaadásának mindvégig meghatározó vonása is lett. Ordass konfrontálódott a politikával, kompromisszumot is kötött, de mindig tudta, hogy Kii és kiket képvisel, s utódaival ellentétben, ő sohasem vált észrevétlenül ideológussá, vagy politikussá. Ezért válhatott személye a megállás, a megmaradás, a hitbeli kitartás szimbólumává.

4. Ordass Lajos életpéldáját a MEE sajnálatos módon mind ez idáig nem tudta magáévá tenni. Az egyház nem tudott felnőni Ordass erkölcsi nagyságához, a hosszú évtizedeken át demoralizált lelkesítő kar még (már?) nem tudott méltóvá válni egyetlen mártírjának az örökségére.

Pedig amikor az *Önéletrajzi írások* első kötetét 1985-ben olvastam, akkor még reméltem, hogy a gerincét vesztett, elpuhult egyházunkat felrázhatja, ha meghallja Ordass hangját. Akkoriban a következő sorokat vettem papírra: „Lajos bácsi önéletrajza. Az abszolút sziklaszilárd becsület. Az utolsó hiteles és

egyenes szó... Világos immár: az ő hiányától beteg és szenved a lefejezett egyház. Csakis az ő szelleméből születhet újjá a népünk. Anélkül, hogy bálványt farag-nánk belőle, emberi példáját kell magunkévá tennünk. Öröksége olyan lelki erő, ami egy reformáció erőfedezete lehet.” A második kötet megjelenése után egy évvel *A megállás szimbóluma* címen esszét írtam, reménykedtem abban, hogy segítséget adhatok, hogy a félrevezetett magyar lutheránus egyház megrontott hallása tisztulhasson végre, hogy Ordass etikai erejének újrafelfedezése élelmentő injekció lehessen egyházunk beteg testének. Ma már nem remélek, inkább az akkori esszémből idézek:

„Ordass hangja messziről és mélyről jön, lassan és tagoltan szól. Megrendülünk, mert a rikácsoló hangzavar után a tisztaságot üdűlőnek érezzük, csupán azért, mert igaz, hiteles, emberi szó. Miért? Mert nincs benne ravaszság. Sem taktika, sem praktika, sem politika. De hiányzik belőle még a retorika is. Semmi sem áll távolabb tőle, mint az érzélgősség hangja, nem akar senkit sem meggyőzni a maga igazáról, voltaképpen nem is ő beszél, hanem az apró események, a konkrét tények, a száraz faktumok, vagyis az igazság, a maga könyörtelen és szánalomra méltó egyszerűségében, kiszolgáltatottságában és mezítelenségében.” (*Kereszttyén Igazság* 1-2. szám, 17. old.)

A régóta kívánt, de mostanra már tragikusan megkészt lutheránus zsinat éppen a napokban ül össze. Van bizottság, szervezkedés és munka is bőven. De a fentiek alapján sokan mégis úgy látjuk, hogy Ordass Lajos hangját az egyházban sajnos még ma sem hallják. Marad a taktika, a praktika és a politika. ■

Levél a Magyar Országgyűléshez

Tisztelt országgyűlési képviselők!

A volt Állami Egyházügyi Hivatal épületében 1991. június 7-én és 8-án tartott tudományos szakkonferencia résztvevői, akik az elmúlt negyven évben folytatott egyházüldözésről tanácskoztunk *Hitvallás és áruulás* címmel, a következő kéréssel fordulunk Önökhöz:

1) Az ügynöki listák felülvizsgálata tekintetében kérjük, hogy ne tegyenek kivételt az egyházakkal, hanem azt valamennyi közép- és felsőfokú egyházi vezetőre terjesszék ki.

Meggyőződésünk, hogy az egyházi ügynökök mentesítése alapvetően alkotmányellenes lenne, mivel az állampolgárok egy csoportjával indokolatlanul tenne kivételt. Egyben ártana az egyházak ügyének is, mivel vezető szinten akadályozná megtisztulásukat. Ez az eljárás nem jelent beavatkozást a egyház belső ügyeibe, hanem az egyházak autonómiájának helyreállítását szolgálja.

2) Tanácskozásunkon az üldözöttek igazságtételének lehetőségével is foglalkoztunk. Megállapítottuk, hogy az AEH-ban elfekvő zárolt anyag ismerete nélkül lehetetlen az elmúlt negyven év egyháztörténetét a valóságnak megfelelően feltárni. Kérjük tehát, hogy az illetékes minisztérium a vétkeseket tovább ne rejtegesse, hanem tegye lehetővé mindenekelőtt az Országgyűlés Emberijogi, Vallásügyi és Kisebbségi Bizottsága által megbízott hat képviselőnek munkájuk megkezdését. A törvény helytelen értelmezésének tartjuk, hogy a Kormány az országgyűlési képviselők munkáját tovább akadályozza. Kifejezzük azt a kívánságunkat, hogy a jelenleg zárolt anyagokhoz – az elmarasztalólag érintettek személyiségi jogainak tiszteletben tartása mellett – a tudományos kutatás is hozzá juthasson a történeti igazság feltárása céljából. Országunk és egyházaink erkölcsi igazságtétele követeli meg, hogy ne csupán az ártatlanul üldözöttek rehabilitációja mondassék ki, hanem szembesüljünk az egyház közelmúltjával is.

E levelünket kizárólag erkölcsi kényszer hatására írjuk és nem bosszúvágyból, minden pártpolitikától függetlenül, és reméljük, hogy ebben a kérdésben Önök valamennyien lelkiismeretükre hallgatnak csupán. Abban a reménységben, hogy a politikai rendszerváltást szívet-jellemet megérintő erkölcsi megújulás is követi, kívánják munkájukra Isten áldását a konferencia eladói és résztvevői.

Kelt Budapesten, 1991. június 7-én, az AEH volt épületében.

